

Ա. Ա. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՀՆԱԳԻՐ ՅՈՀԱՆՆԵՍ ԼԵՓՍԻՈՒՍԻՆ

Հանուն հայ ժողովրդի ոտնահարված իրավունքների պաշտպանության բոլորանվեր աշխատանքում և հայոց երկնակամարում լուսաշող փայլող անտիկներից մեկն է Յոհաննես Լեփսիուսը, որն իր պայծառ կյանքի համարյա կեսը նվիրաբերեց ի նպաստ տառապյալ հայ ժողովրդի, լինելով նրա հետ երեսուն տարի շարունակ, մինչև իր փառավոր կյանքի վերջին րոպեն, 1926 թ. փետրվարի 3-ը, ձգտեց իր ուժերի հնարավորությունների սահմաններում օգտակար լինել նրան:

Լեփսիուսի խառնվածքի մարդը, որի ամբողջ էությունը շաղախված էր երկնային արդարության թթմորով, որի հոգին չէր կարող չտառապել մարդկային տվյալսանքներից ու անարդարություններից, չանսալ նրա օգնության աղերսանքին ու փրկության ճիչերին, բնականորեն անտարբերությամբ չէր կարող անցնել հայոց դաժան նակատագրի կողքով, որը բաժին էր ընկել նրան թուրքական բռնատիրության անել պայմաններում:

Ի պատասխան Բեռլինի վեհաժողովի 61-րդ հոդվածի պահանջների, թուրքական կառավարողները կենսագործեցին Սասունի կոտորածը, որին զոհ գնացին 300.000 անմեղ հայեր:

Միանգամայն բնական էր, որ Լեփսիուսի պես առաքինի հոգու տեր մարդը չէր կարող անտարբեր մնալ հայության բախտի նկատմամբ, և նա նետվեց այդ մարդակուլ հորձանուտը: Նա մանրամասն ուսումնասիրելով իրական վիճակը և արհեստականորեն եվրոպական տերությունների թողտվությամբ ու աջակցությամբ Օսմանյան կայսրության մեջ հայության համար ստեղծված անասելի ծանր պայմանները, 1896 թ. հրատարակեց «Հայաստանը և Եվրոպան» վերտառությամբ մի սփռված աշխատություն, որը մի շառաչուն ապտակ էր փաղափակիր թվրոպայի դեմքին՝ հայ ժողովրդի նկատմամբ թուրքական բարբարոսությունների համար կանաչ ճանապարհ բացելու գործում: Նրա այդ աշխատությունը թարգմանվել է ֆրանսերեն և անգլերեն լեզուներով, որը ոչ միայն ընթերցող լայն հասարակայնությանը ծանոթացնում է մեր ժողովրդի ծանր վիճակը, այլև պաշտպանում նրա պատմական իրավունքները:

Նա, բացի վերը հիշատակված աշխատությունից, հրատարակել է «Քրիստոնեական արևելք», «Արևելյան Առաքելության տարեգիրք», «Տեղեկագիր հայ ժողովրդի կացության մասին Թուրքիայում» ու «Գերմանիան և Հայաստանը» աշխատությունները: Մեր նպատակից դուրս է վերլուծել այդ աշխատությունները, սակայն նշենք, որ դրանց հիմնական լեյտմոտիվը կազմում են Հայաստանն ու հայ ժողովուրդը, նրա պատմական իրավունքների ոտնահարման դատապարտումը մեծանուն հեղինակի կողմից, որն այնքան սառնասրտությամբ իրականացնում էին մեծ տերությունները թուրքական արյունոտ ձեռքերով:

Հանրահայտ է այն փաստը, որ Բեռլինի վեհաժողովի նախատեսած բարենորոգումների իրականացմանը մեծապես խանգարում էր մեծ տերությունների, այդ թվում հենց Գերմանիայի անհետևողականությունը, եթե չասենք՝ ցանկության բացակայությունը: Չնայած այն բանին, որ վեհաժողովից արդեն անցել էր 35 տարի, սակայն Գերմանիան դեռևս ոչ միայն չէր ճշգրտել իր դիրքը այդ հարցում, այլև բացահայտորեն դեմ էր հայկական նահանգներում բարենորոգումներին: Այդ հանգամանքը, և ոչ միայն այդ, խստորեն անհանգստացնում էր Լեփսիուսին, որը նրան ստիպեց դեռևս 1913 թ. մեկնել Կ. Պոլիս և հանդիպում ունենալ գերմանական դեսպանի հետ: «Հիշյալը Պալֆանյան պատերազմին (1913) եկավ Պոլիս ույժ տալու գերման դեսպանատան մոտ հայ նահանգներում բարեկարգման ծրագրին և հաջողեցավ բարյացակամ դարձնել գերման դեսպանը, որ մինչ այն արդեն հակառակ էր նույն ծրագրին» (Եվրոպայում հայոց կաթողիկոսական պատվիրակության նամակից): Բացի այդ, մեծ մարդասերին մտահոգում էին նաև Թուրքիայում ապրող հայության գլխին կուտակված մահաբեր ամպերը: Նա չի խորշում նաև հանդիպումներ ունենալ երիտթուրքական ղեկավարների հետ և փորձում է նրանց մոտ արթնացնել մարդկային բանականության ձայնը՝ կանխել նրանց կողմից արդեն ծրագրված հայկական կոտորածները: Բայց, ավա՛ղ: Մարդակերները անդդվելի էին: 1921 թ. Բեռլինում կայացած Սողոմոն Թեհլերյանի դատավարության ժամանակ իր պաշտպանողական ելույթում Լեփսիուսը նշում է. «Ես 1913-ին Կոստանդնուպոլսում էի... երիտթուրքերը շատ զայրացած էին, որ հայկական բարենորոգման հարցը դարձյալ կզբաղեցնե պետությունները... Կըսեին. «Եթե Դուք, հայերդ, բարենորոգումներե ձեռք չեք փաշեր, պիտի պատահի բան մը, որուն հանդեպ Աբդուլ Համիդի ջարդերը տղու խաղալիք էին»:

Պոլսում ձերբակալված Վարդգեսը՝ «անձնական բարեկամը Թալեաթին», երբ տակավին չէր ափսորված, կհարցնե իրեն. «Ուրեմն կդիտվի Աբդուլ Համիդի գործը շարունակել»: Թալեաթ պատասխանեց. «Այո՛»:

Նույն դատավարության վկա կանչված Գ. Պալաֆյանն ասաց, որ Թալեաթի արածը չի պատահած նույնիսկ 500 տավա մեջ, որ Չանդրում եղած ժամանակ թուրք հազարապետը ըսավ. «Ինչ որ մեր նախկին սուլթանները չըրին, մենք ըրինք, պատմական ազգ մը երկու ամսվան մեջ մեռցուցինք»:

Այսպիսով Լեփսուսի ջանքերը՝ Թուրքիայում հայոց կոտորածները կանխելու ուղղությամբ, ի դերև անցան:

Բացի գիտական աշխատություններից, նա լուրջ գործնական փայլեր է կատարել մեր ժողովրդին ամենօրյա օգնություն կազմակերպելու համար: Նա հիմնադրել է «Դոյչե Օրիենդ Միսիոն» ընկերությունը, որը 1895-ից մինչև համաշխարհային առաջին պատերազմը պատասպարել և խնամել է Պարսկաստանի և Հայաստանի տարբեր շրջաններում որբ երեխաներին ու այրիներին: Պատերազմի արհավիրքից հետո Միջագետքի շիկացած ավազուտներից նա հավաքում է 800 հայ որբուկների և նրանց հայեցի կրթելու, դաստիարակելու նպատակով Սիրիայում հիմնում է վարժարան՝ յուրաքանչյուր երեխայի համար հանգանակելով 120 մարկ կամ 6 անգլիական ոսկի: Չնայած իր առաջացած տարիքին, նա մեծ խանդավառությամբ է մոտենում մեր ժողովրդին ու նրա պատմությանը, նախապատրաստվում էր հրատարակել «Հայ ժողովրդի նորագույն պատմությունը» աշխատությունը: Նա ցանկանում էր Գերմանիայում բացել մի հայկական վարժարան, որի

«տնօրինությունը հանձնված է Պ. Քրիշչյանի, որ այս պատճառով հրաժարեցավ ֆահանջանալի» (Եվրոպայի հայերի կաթողիկոսական պատվիրակության 1925 թ. օգոստոսի 12-ի նամակից):

Յոհաննես Լեփսիուսի հայանվեր գործունեությունը ամբողջությամբ ներկայացնելը մի փոքրիկ հոդվածում ոչ միայն անհնարին, այլև աննպատակ կլինի, քանզի նրա սահմանները անընդգրկելի են: Այդ նպատակին պետք է նվիրել ծավալուն աշխատություն: Բայց, այնուամենայնիվ, չենք կարող չնշել, որ նրա մեծագույն հաղթանակը թուրքական մարդակերների ու նրանց հովանավորող ռեակցիայի նկատմամբ դարձավ 1921-ին Բեռլինում թուրքական եռապետության պարագլուխներից առաջինի՝ Թալեաթ Փաշայի սպանության համար Սողոմոն Թեհլերյանի դատավարությունը:

Գերմանական իրավագիտությունը, որն այնքան էլ զերծ չէր ոչ հեռու անցյալի ֆադաֆականության ճնշումից և իր, արդեն երբեմնի դարձած, դաշնակից Թուրքիային հովանավորելու զգացումից, դոկտոր Լեփսիուսի անհանելի մերկացնող փաստերի ճնշման տակ ստիպված եղավ մինչ այդ «վտանգավոր ահաբեկիչ» ճանաչված Սողոմոն Թեհլերյանին անպարտ ճանաչել և դատարանի դահլիճից ազատ արձակել:

Գերմանական դատավարական գործելակերպում դա մի աննախադեպ իրադարձություն էր, երբ դատարանը ազատ էր արձակում մեկին, որը մեղադրվում էր դաշնակից պետության ամենաբարձր աստիճանի գործիչներից մեկին, օրը ցերեկով, Բեռլինի փողոցներից մեկում սպանելու մեջ. «հանցագործություն», որը գերմանական ֆրեական օրենսգրքով խստագույնս պատժվում էր:

Հայկական հարցին նիրված Լեփսիուսի տասնամյակների գիտական ու գործնական նպատակասլաց աշխատանքը և դատարանում ներկայացրած հավաստի փաստարկները մինչև արմատները բացահայտեցին թուրք դահնապետի կողմից հայ ժողովրդի բնաջնջման ու սառնասրտորեն իրականացման աներևակայելի պատկերը, որոնց մղձավանջային ազդեցության տակ հայ երիտասարդը իրագործել էր այդ արդար դատաստանը:

Լեփսիուսի գերմարդկային ջանքերի շնորհիվ էր, որ Սողոմոն Թեհլերյանը, ի պատիվ գերմանական դատարանի, անպարտ ճանաչվեց, իրադարձություն, որը համընդհանուր արձագանք գտավ միջազգային մամուլում:

Դատավարությունից հետո գերմանական մամուլը գրեց Լեփսիուսի ծառայությունների մասին: «Berliner Tageblatt» թերթը գրել է, որ «Հայերը որսում են Թալեաթին, էնվերին և ուրիշների. «Արար աշխրհը գիտե, թե ինչու: Արդեն դոկտոր Լեփսիուսի հրատարակություններից բոլորն էլ գիտեն, որ 1915 թ.-ի գարնանը Ժիոն (երիտ.-խմբ.) թուրք կառավարությունը փորձեց, իրեն օրինակ առնելով Աբդուլ Համիդի նախորդ կառավարությունը, բռնի միջոցներով ընդմիշտ լուծել հայկական հարցը»:

Անկախ սոցիալիստների օրգան «Freiheit»-ը, ֆննդատելով սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության «Vorwärts»-ի թրֆամոլական դիրքը, ցույց է տալիս, որ Լեփսիուսի հրատարակած դիվանագիտական փաստաթղթերը լիովին մերկացնում են Թալեաթին, որը «ուզում էր երկրի մեջ միատարրություն ապահովել, օտար կրոնների ժողովուրդների ոչնչացումով»:

Խիստ ուշագրավ է այս կապակցությամբ դոկտոր Յոհաննես Լեփսիուսին հղված Հայոց բարեգործական ընդհանուր միության նախագահ Պողոս Նուբար փաշայի 1921 թ. հունիսի 6-ի նամակը, որում ասված է. «Սիրելի տոկտոր Լեփսիուս. թերթերու մեջ կարդացի Թեհլերյանի դատավարության ընթացքին Ձեր վկայության մանրամասն գեկուցումը: Անաչառության և արդարամտության ազնիվ զգացումով հիշատակեցիք ու դատապարտեցիք էնվեր ու Թալեաթ փաշաներու հրամանով գործադրված վայրագությունները, շարադրելու համար արարքը անոր, որ Պեոլինի դատարանը հանած է:

Ձեր մեծ սիրտեն ուրիշ կերպ չէի սպասեր, հիշելով Ձեր փաջությունն ու անձնուրացությունը, որով Դուք երբեք չվարանեցաք ստանձնելու հայության պաշտպանությունը այնպիսի շրջանի մը, երբ այդպես ձեռնարկումը աղետաբեր էր, մանավանդ Ձեզ համար:

Մեր հայրենակցին անպարտ արձակումը ևս ապացուցեց, որ դատավորներ կան Պեոլինի մեջ և չեմ տարակուսիր, որ Ձեր միջամտությունը մեծապես ծառայեց լուսաբանելու և շարժելու խիղճը անոնց, որոնք անմեղ հոչակեցին Թեհլերյանը:

Իմ, Ազգային պատվիրակության և համայն հայության, բոլոր սրտով Ձեզի կհայտնեմ մեր խոր երախտագիտությունը շահագրգռության այս նոր փաստին համար, որ կրեբեք մեր դատին ի նպաստ:

Ընդունեցեք, Սիրելի Լեփսիուս, իմ լավագույն զգացումները»:

Ընթերցող հասարակայնությանը թող չթվա, թե Յոհաննես Լեփսիուսը իր հայանպաստ մարդասիրական առաքելության իրականացման ընթացքում արժանանում էր կայզերական Գերմանիայի կառավարիչների օրհնությանը: Ընդհակառակը, այդ վեհ գործի ճանապարհը նա անցել է բազում անասելի դժվարություններ հաղթահարելով, արժանացել իր իսկ կառավարության և թուրքական ռեակցիայի անլուր հալածանքներին, որի հետևանքով նա ստիպված է եղել թողնել իր հայրենիքը՝ Գերմանիան, և վտարանդու կարգավիճակով ապաստանել Հոլանդիայում: Նրա գործունեության համար որոշակի նպաստավոր պայմաններ ստեղծվեցին միայն կայզերական Գերմանիայի անկումից հետո, որը նրան հնարավորություն ընձեռեց հայրենիք վերադառնալ և շարունակել իր համամարդկային առաքելությունը:

Երախտագետ հայ ժողովուրդը ինչպես բուն հայրենիքում, այնպես էլ ի սփյուռս աշխարհի, բարձր է գնահատել իր իսկական բարեկամներին, որոնք, չընկրկելով ոչ մի դժվարությունից, աշխատել են իրենց կյանքի գնով աջակից լինել իրեն: Յոհաննես Լեփսիուսի անունը հպարտության, մարդասիրության ու ազնվագույն փառամարտիկի խորհրդանիշ է դարձել համայն հայության համար, որը կհարատևի այնքան, քանի դեռ ապրում է մեր հավերժող ժողովուրդը:

Հայոց ոգու և արդարության կրող Հայ Առաքելական Եկեղեցին, որը 1700 տարի շարունակ եղել է իր ժողովրդի հետ, եղել է նրա լուսավոր իղձերի ու ծրագրերի իրականացման ճանապարհը լուսավորող կանթեղը, ընկել ու բարձրացել նրա հետ, երբեք չդավանանելով արդարության ու ազատության վեհ գաղափարին, չէր կարող անտես առնել այն լուսավոր փառամարտիկ «օտարներին», որոնք իրենց կյանքն են դրել ճնշված ու հալածված փոքրաթիվ ազգերի ու ժողովուրդների ազատության ու արդար իրավունքների պաշտպանության զոհասեղանին: Մեր ժողովրդի Գողգոթայի փոշու ճանապարհին այդպիսի անհատ փառամարտիկներից

մեկն էլ հենց Յոհաննես Լեփսիուսն էր: Եվ բոլորովին էլ պատահական չէր, երբ 1925 թ. սեպտեմբերի 28-30 Բեռլինում կազմակերպվում էր նրա գործունեության 30-ամյակի հոբելյանական հանդիսությունները, Ս. Էջմիածնի Եվրոպայի հայության կաթողիկոսական պատվիրակությունը միջնորդեց Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Տեր Տեր Գևորգ Կաթողիկոսին՝ Լեփսիուսին պարգևատրել Ս. Գրիգոր Լուսավորչի բարձրագույն պատվո նշանով: Ավելորդ չենք համարում ընթերցողներին ներկայացնել պատվիրակության 1925 -ի օգոստոսի 12-ի միջնորդությունը ամբողջությամբ, որն ընդհանուր գծերով ներկայացնում է այդ պայծառահիշատակ գերմանացու ծառայությունները մեր ժողովրդին՝

« Կաթողիկոսական պատվիրակության Ս. Էջմիածնի հայոց Եվրոպայի

12 օգոստոսի 1925

հ. 288

Փարիզ

Նորին Ս. Օծուքիւն

S.S. Գէորգ Սրբազնագոյն Կաթողիկոս

Ամենայն Հայոց

Ի Ս. Էջմիածին

Վեհափառ Տէր,

Հայ ժողովուրդին և անոր ֆաղափական արդար դատին 1895-96-ի ահաւոր կոտորածներէն ի վեր անկեղծ ու անձնուէր բարեկամ Տօֆո. Johannés Lepsius յառաջիկայ սեպտեմբեր 28-30 պիտի տօնէ իր հայանպաստ գործունէութեան երեսնամեակը:

Յիշեալը Պալֆանեան պատերազմին (1913) եկաւ Պոլիս ուժ տալու գերման դեսպանատան մոտ հայ նահանգներու բարեկարգման ծրագրին և յաջողեցաւ բարեացակամ դարձնել գերման դեսպանը որ մինչ այն ատեն հակառակ էր նոյն ծրագրին:

Համաշխարհային պատերազմին (1915) կրկին եկաւ Պոլիս հայ ժողովուրդին նակատագրական ահաւոր օրերուն, տեղեկութիւններ փառելու համար հայ նահատակութեան մասին և գերմաններուն գեթ բարոյական աջակցութիւն ապահովելու հայութեան գոնէ մնացորդն ազատելու համար:

Ապա Պերլին դառնալով հրատարակեց հոյակապ գործ մը, փառելով գերման արտաքին գործոց արխիվէն և ապացուցանելով, որ հայ ժողովուրդն ապստամբութիւն չէ ըրած ու անմեղ էր, և եղած թրփական բնաջնջումի ֆաղափականութիւնը յաւիտենական արատն է և՛ թուրքութեան, և՛ մարդկութեան: Նա գերման միապետական կառավարութենէն հալածուեցաւ և կամաւոր ափսոս եղաւ ի Հոլանտա մինչև որ գերման հանրապետութիւնն հաստատուեցաւ և կրցաւ դառնալ Պերլին:

Դալեաթ Փաշայի սպանման դատավարութեան պահուն ինք եղաւ սպաննիչ Դալլերեանը մեր կողմին պաշտպանողը թէ՛ դատարանէն ներս և թէ՛ դուրս:

Իսկ այժմ արդեն իր ծերունագարդ հասակին մէջ կրկին սկսած է հայանպաստ իր գործունէութեան և պատրաստութիւն կը տեսնէ հրատարակելու «Հայ ժողովուրդի նորագոյն պատմութիւնը» խորագրով գիտական աշխատութիւն մը և Գերմանիոյ մէջ բանալու հայ ուսուցչանոց մը, որուն տնօրէնութիւնը յանձնուած է Պ. Քրիշչեանի, որ այս պատճառով հրաժարեցաւ ֆահանայանալէ:

Նոյնպէս 800 հայ որբեր Միջագետքի անապատներէն հալաֆելու և Սուրիոյ մէջ հայ ոգիով կրթելու համար (իւրաքանչիւր որբի 120 մարֆ կամ 6 անգղ. ոսկի) հանգանակութեան ձեռնարկած է:

Վերջապէս հայ ժողովուրդին ֆաղափական և բարոյական շահերուն նուիրուած է Տօֆ. Լեփսիուս աւելի քան 30 տարիներէ ի վեր, գրչով, խօսքով և գործով, գերման ժողովուրդեան մէջ համարեայ միակն է, որ զուտ ֆրիստոնէական և մարդասիրական վեհ նպատակով ծառայած է հայ ժողովուրդին, առանց մարդորսական եպերելի նպատակներու, ուստի արժանի է, որ Զերդ Վեհափառութիւնը վարձատրէ հայոցս այս անշահախնդիր և ուխտեալ բարեկամն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի պատուանշանով, որ արդեն հաստատուած է հայոց բարեկամ օտարներու համար մանաւանդ:

Յուսալով, որ այս առաջարկը կարժանանայ Զեր Ս. Օծութեան բարեացակամ ուշադրութեան, կը խնդրենք փութացնել և յառաջիկայ սեպտեմբեր 28-30-էն առաջ հասցնել, որպէսզի կարենանք, եթէ հնար է, անձամբ յանձնել մեր անձնուէր բարեկամին Հայրապետական օրհնագիր կոնդակն պատուանշանին հետ, յառաջիկային ձգելով իրեն գործակից ուրիշ գերման հայասէրներու վարձատրութեան պարագան:

Մատչելով ի համբոյր Ս. Աջոյն Վեհափառութեանդ,

Մնամ որդիական ակնածանօք,

Կաթողիկոսական Պատուիրակ Մայր

Աթոռոյ Հայոց Եվրոպայի.

Գրիգորիս Եպիսկոպոս Պալաֆեան

Հ. Գ. Պատուանշանն այստեղ կրնանք պատուիրել տալ:

նոյն»:

Անշուշտ, յուրաքանչիւր մեծ անհատականութիւն խորապէս զգացվում է, երբ այն գործը, որին նվիրել է իր ողջ էութիւնն ու ջանքերը, ցանկացած հանգուցալուծումը չի ստանում: Այդպիսիներից մեկն էլ Յոհաննես Լեփսիուսն էր, որը 30 տարի անընդմեջ իրեն նվիրեց հայոց դատին, բայց չկարողացավ ապրել նրա բռնաբարված իրավունքների վերականգնման բերկրանքը:

Նա, ինչպէս նորվեգ ժողովրդի մեծ գավակ Ֆրիտյոֆ Նանսենը խորը վիշտ ապրեցին, երբ չկարողացան տեսնել այն վեհ գործի հաղթահանդեսը, որին նվիրեցին իրենց կյանքի լավագույն տարիները:

Զնայած այդ ամենին, հայ երախտապարտ ժողովուրդն իր սրտում ու հոգում հավերժ է պահում նման անմար անունները և իր ողջ էութեամբ պաշտում այդ նվիրյալներին:

Մարդ արարածը մահկանացու է: Այդ անմահ մահկանացուներից էր նաև Յոհաննես Լեփսիուսը, որը 68-ամյա հասակում, 1926 թ. փետրվարի 3-ին, առհավետ փակեց աչքերը: Սակայն նման մարդիկ չեն մեռնում, այլ անմահանում են, քանզի նրանք իրենց նվիրել են աստվածային արդարութեան անմահ գործին:

Մեր վիրավոր ժողովուրդը խորապէս սգաց Լեփսիուսի մահը և Սուրբ Էջմիածնի հոգևոր հայրերի միջոցով իր խորը վիշտն արտահայտեց նրա մահվան, իմա անմահացման առթիվ գրելով. «Նորին Սրբութիւնը խորին վշտով ստացավ Զեր տիտուր հաղորդագրութիւնը դոկտոր Յոհաննես Լեփսիուսի մահվան մասին:

Այդ կորուստը միայն Ձերը չէ, այլ նաև այն հազարավոր խեղճ որբ երեխաների, որոնց նշմարիտ հայր է հանդիսացել, փրկելով նրանց մահվան ու դժբախտության ճեղքից:

Հանգուցյալ դոկտոր Լեփսիուսի կյանքը նշմարիտ հետևություն էր մեր Փրկչի (Ղուկաս Զ 37) հավիտենական և անսահման գթության ժամանակավոր և սահմանավոր կյանքի մեջ:

Նորին Սրբությունը հայտնում է Ձեզ յուր սրտի ցավն ու վշտակցությունը, օրհնում է հանգուցյալի հիշատակը. թող Աստված և նորա Սուրբ Հոգին Ձեր խորը վշտի մեջ մխիթարիչ և գորավիզ լինի»:

Համայն հայությունը ոչ միայն բարձր է գնահատում Յոհաննես Լեփսիուսի անմար հիշատակը, այլև ակնդետ հետևում է նրա անվան հետ կապված ամեն մի միջոցառման՝ իր խորին հարգանքի տուրքը մատուցելով նրա պայծառ հիշատակին:

Դեռևս 1986-ին Հալլեի «Մարտին Լութեր»-ի անվան համալսարանում կազմակերպվում է Յոհաննես Լեփսիուսի մահվան 60-ամյակին նվիրված գիտական նիստ, որից անմասն չմնաց հայ ժողովուրդը: Երջանկահիշատակ Վազգեն Ա Կաթողիկոսը 1986 թ. փետրվարի 10-ին Հայրապետական Կոնդակ հղեց այս համալսարանի տնօրինությանը և հայագետ դասախոս դոկտոր Հերման Գուլցին, որում օրհնության հետ մեկտեղ հաղորդեց իր խորը երախտագիտության խոսքը մեծ մարդասերի նկատմամբ՝ հավաստիացնելով, որ Հայր Յոհաննես Լեփսիուսը հավերժ կապրի, քանզի հավերժ է հայ ժողովուրդը:

Մենք նպատակահարմար ենք գտնում ընթերցողին ներկայացնելու Վազգեն Ա Կաթողիկոսի սրբատառ Հայրապետական Կոնդակն ամբողջությամբ՝ ոչ միայն մեր ժողովրդի հիշողության մեջ վերանորոգելու մեր ազգի դատին իր կյանքը նվիրաբերած մեծ մարդասերի գործն ու հիշատակը, այլև ընդգծելու, որ մեր եկեղեցին միշտ էլ, ամեն մի պարագայում եղել է իր ժողովրդի իղձերի, մտածումների, ձգտումների ու հոգու լավագույն թարգմանն ու արտահայտիչը:

**«ՀԱԼԼԷԻ «ՄԱՐՏԻՆ ԼՈՒԹԵՐ»-Ի ԱՆՈՒԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԵԱՆ, ԵՒ ՀԱՅԱԳԷՏ ԴԱՍԱԽՕՍ ՏՈՔԹ. ՀԵՐՄԱՆ
ԿՈՆՑԻՆ, ՄԵՐ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՍԻՐՈՅ ՈՂՋՈՅՆԸ ԵՒ ԱՍՏՈՒԾՈՅ
ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻՅ**

Հայոց Մայր Երկրից և Հայ եկեղեցու պատմական կենտրոն Սուրբ Էջմիածնից բերում ենք ողջոյն և օրհնութիւն Հայր Իոհաննէս Լեփսիուսի յիշատակին, որին նուիրուած է ձեր գիտական նիստը, նրա մահուան վաթսուամեակի առթիւ, նպատակ ունենալով մեր օրերի աշխարհին ներկայացնելու մեծանուն գերմանացի հոգևորականի առաջնատիպ կեանքն ու կրօնական, գիտական և ընկերային ծառայութեանց բեղուն վաստակը:

Մեր գոհունակութիւնը և Մեր ջերմ գնահատանքն ենք յայտնում Ձեզ, որ երջանիկ գաղափարն է՝ ունեցել ձեր պատմական համալսարանի յարկի տակ կազմակերպելու սոյն հանդիսաւոր նիստը, որին հանել է՛ք հրաւիրել Մայր Աթոռիս երկու ներկայացուցիչներին, որոնք պիտի լինեն Մայր Աթոռիս դիւանապետը Տ. Ներսէս Եպիսկոպոս Պոզապալեան և Կենտրոնական Եւրոպայի Մեր պատուիրակը

Տոմբ. Մեսրոպ ծ. վարդապետ Գրիգորեան: Նրանք պիտի մասնակցեն ձեր հանդիսութիւններին բերելով բոլորիդ Մեր եղբայրական ողջոյնը և բարի մաղթանքները:

Հայ եկեղեցու և ժողովրդի համար Հայր Լեփսիոսը խորհրդանշն է գերման ազգի ֆրիստոնէական խղնի և արդարութեան զգացումի: Նրա անունը յաւերժ արձանագրուած կը մնայ ֆսաներորդ դարի պատմութեան գրքում որպէս այդպիսին, իսկ հայ ազգի պատմութեան էջերում որպէս ֆաջակորով ախոյեան մարդասիրութեան, որպէս անձնագոհ բարի հովիւ Յիսուսանման և որպէս դրօշ ու որպէս կոչ արդարութեան:

1915-1916 տարիներին էր, երբ Օսմանեան կառավարութիւնը ծրագրեց ու գործադրութեան դրեց բնաջնջումը հայ ազգաբնակչութեան Թուրքիոյ ամբողջ տարածքի վրայ: Իրենց պատմական հայրենի հողից տեղահան արուեցին ու կոտորուեցին անասելի տառապանքների մէջ աւելի ֆան մէկ ու կէս միլիոն հայ ֆրիստոնեաներ, ֆարուֆանդ արուեցին հայաբնակ ֆաղաֆներ, գիւղեր, բազմադարեան հայ եկեղեցական ու մշակութային յուշարձաններ, հրկիզուեցին բազմա-հազար ձեռագրեր և հայ արուեստի գործեր: Կատարուեց ֆսաներորդ դարի առաջին ցեղասպանութիւնը անմարդակային սառնասրտութեամբ: Այդ տարիներին պատերազմ էր աշխարհում, երբ սուլթանական Թուրքիայի կառավարիչները առիթը գտել էին մեծ ոնիրը գործելու, վայելելով լուռ մեղսակցութիւնը դաշնակից Վիլհելմեան Գերմանիայի կառավարութեան:

Այս ողբերգական օրերին էր ահա, որ գտնուեց մի ֆաջ հովիւ՝ Հայր Իոհաննէս Լեփսիոսը, որ իր արդար ձայնը հնչեցրեց բարձր ու համարձակ ի պաշտպանութիւն նահատակուող մի ֆրիստոնեայ ժողովրդի:

Ճշմարիտ է, որ Հայր Լեփսիոսի ձայնը խաֆանուեց կայսերական շահերի հարուածով, սակայն այդ ձայնը հզօր հնչեց ֆաղաֆակիրք մարդկութեան դատաստանի առաջ և շարունակում է հետգհետէ աւելի հզօր հնչել մեր օրերին իբրև երկինք բարձրացող արդարութեան աղաղակ:

Հայ եկեղեցին ու համայն հայ ազգը որ ի Սովետական Հայաստան և որ ի սփիւռս աշխարհի, երախտապարտ հոգով յիշում են Հայր Լեփսիոսի արդար պայֆարը, նրա հրապարակած հայանպաստ պատմական գրքերը՝ «Հայաստան և Եվրոպա» 1896-ին և «Գերմանիա և Հայաստան» 1919-ին, խոնարհւում են նրա յիշատակի առաջ ու աղօթում, որ նրա բարի հոգին միշտ լուսաւոր մնայ երկնային յաւերժութեան մէջ և այստեղ, երկրի վրայ, մարդկութեան յիշողութեան մէջ:

Հայոց ցեղասպանութեան օրերից անցել են 70 տարիներ, սակայն Հայր Լեփսիոսի բողոքող խօսքը հնչում է այսօր աշխարհով մէկ, առաւել ուժգնութեամբ, առաւել լայն արձագանքով:

Երբեմն ոնիրները միառժամանակ մնում են թաֆցուած կամ ֆողարկուած, սակայն արդարութեան լոյսը կարելի է ընդմիշտ խաֆանել: Արդարութեան լոյսը ճեղքում է խաւարը, փշրում է ստի ու կեղծիֆի պատնէշը, ֆանդում ոնիրի բոյնը և յաղթական ճառագայթում հորիզոնից հորիզոն: «Յանցանել մրրկի, եղծանի ամբարիշտն, իսկ արդարոյն խոյս տուեալ՝ կեցցէ յաւիտեան» (Առակֆ Սողոմ. Ժ 25):

Հայ եկեղեցին ու նրա ժողովուրդը հայցում են երկնֆից ու մարդկանցից, մեր օրերի աշխարհից, ճանաչումը ցեղասպանութեան եղբրական ճշմարտութեան և

արդար հատուցումը՝ հայութեան 1915-ի նահատակութեան: Այս նուիրական նախապահի վրայ, 1915-ի ողբերգութեան մեծ վկան՝ Հայր Լեփսիուսը, այսօր էլ հանդիսանում է հայ ազգի անհուն վշտի մխիթարիչը ու քաջամարտ պաշտպանը նրա արդար դատի:

Ու այս հանդիսաւոր առիթով Մենք յոյս ենք յայտնում, որ Հայր Լեփսիուսի ձայնը լսելի կը դառնայ նաև թուրք ազգի մերօրեայ սերունդներին, և կը գայ աստուածադիր օրը, երբ նրանք էլ հայերի կողմին կ'աղօթեն մեր նահատակների հոգիների խաղաղութեան համար: Ազնիւ ու աստուածասէր մարդիկ երկրագնդի բոլոր հորիզոններից աղօթելու են ու գործելու, որ յետ այսու աշխարհում ոչ մի տեղ, ոչ մի ազգութեան կեանքում չկրկնուեն նման ողբերգութիւններ, և մեծ ու փոքր ժողովուրդներ ապրեն ու գոյատևեն այս երկրագնդի վրա՝ որ բոլորին սնուցում է հաւասարապէս, այս արևի տակ՝ որ բոլորին լուսաւորում է հաւասարապէս, Աստուծոյ օրհնութեան ներքէ՝ որ բոլորին բաշխում է հաւասարապէս:

Երանի մարդիկ ու ազգութիւններ լսէին եղբայրացնող այս պատգամը՝ Աստուծոյ, արևի ու մայր հողի:

Երանի մարդիկ ու ազգութիւններ կեանքի կոչէին պատգամը մեծ սաղմոսերգուի՝ «Ողորմութիւն և նշմարտութիւն պահեսցին, արդարութիւն և խաղաղութիւն համբուրեսցին» (Սաղմ. 27 11): Ամէն:

ՎԱԶԳԷՆ Ա

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

Տուաւ կուդակս ի 10 Փետրուարի

1986 Փրկչական ամի,

Եւ ի տումարիս Հայոց ՌՆԼԵ

ի մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի:

Հմր. 1410»:

Թող հայոց երկնակամարում հավերժեն Յոհաննես Լեփսիուսները, Ֆրիտյոֆ Նանսենները, Ֆրանց Վերֆելները և այլք, որոնք իրենց գրչով ու գործով նպաստամատույց են եղել մեր տառապյալ ու արյունաքամ ժողովրդի խորը վերքերի դարմանման սուրբ գործին: